

10. YILINDA LAODIKEIA
(2003-2013 Yılları)

LAODIKEIA ÇALIŖMALARI 3

10. YILINDA LAODIKEIA
(2003-2013 Yılları)

Celal ŖimŖek
(Editör)

Laodikeia 2002

Laodikeia 2013

Laodikeia alışmaları 3

10. YILINDA LAODIKEIA
(2003-2013 Yılları)

Celal Şimşek
(Editör)

© 2014 Ege Yayınları

1. Baskı

ISBN 978-605-4701-36-0

Ön kapak fotoęrafları

Sol üst: Kuzey (Kutsal) Agora Doğu Portik

Saę üst: S. Severus Nymphaeumu'ndan Leopar kabartmalı friz

Sol alt: Laodikeia Dikenli Keleri (Laudakia Stello)

Saę alt: Laodikeia Kilisesi'nden mozaik detayı (Polykarpos Protodiakonos Epoiesa)

Arka kapak fotoęrafları

Üst: ömlek, M.Ö. 5500

Alt: Kazıma kabartılı tabak, M.S. 6. yy.ın sonları

Yayınevi

Ege Yayınları

Abdullah Sokak, No: 17, Taksim, 34433 İstanbul/Türkiye

Tel: +90 (212) 244 7521 Faks: +90 (212) 244 3209

E.posta: info@zerobooksonline.com

www.egeyayinlari.com

Baskı

Oksijen Basım ve Matbaacılık San. Tic. Ltd. Őti.

100. Yıl Mah. Matbaacılar Sit. 2. Cad. No: 202/A Bağcılar-İstanbul

Tel: +90 (212) 325 71 25 Fax: +90 (212) 325 61 99

Sertifika No: 29487

*Laodikeia'ya gönül ve
emek verenlere ithaf olunur...*

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Sunuş	ix
Önsöz	xi
Laodikeia Arkeolojik Alanı	1
<i>Archaeological Site of Laodikeia</i>	7
Celal Şimşek	
Lykos Vadisi İçinde Yer Alan Laodikeia <i>Laodikeia in the Lycos Valley</i>	
Celal Şimşek	33
Laodikeia'dan Batı Anadolu Erken Tunç Çağı'na Yeni Katkılar <i>New Contributions to the Western Anatolian Early Bronze Age from Laodikeia</i>	
Umay Oğuzhanoğlu	71
Laodikeia'nın İlk Yerleşimi: Asopos Tepesi <i>First Settlement of Laodikeia: Asopos Hill</i>	
Erim Konakçı	87
Analyses of Origin for the Obsidian Found at Asopos Hill, Laodikeia <i>Laodikeia Asopos Tepesi'nde Bulunan Obsidyenlerin Köken Analizleri</i>	
Celal Şimşek – Erim Konakçı – Ernst Pernicka	123
Laodikeia'dan Yüksek Kabartmalı Friz Bloğu <i>High Relief Block from Laodikeia</i>	
Celal Şimşek – M. Ayşem Sezgin	145
Lykos Laodikeia'sından Yerel Üretim Bir Grup Seramik: Lykos Skyphosları <i>A Group of Local ceramics production from Laodikeia ad Lycum: Lycos Skyphoi</i>	
Bahadır Duman	159
Laodikeia'da Dor Mimarisi <i>Doric Architectural Elements from Laodikeia</i>	
Celal Şimşek – Barış Yener	173
<i>Kentlerden Yüce, İmparatorlara Eşit: Sofist ve Politikacı Olarak Laodikeia'lı Polemon</i> <i>Cities were his inferiors, Emperors were not his superiors: Polemo of Laodicea, Sophist and Politician</i>	
Turhan Kaçar	195
Laodikeia Merkezi Hamam 2003-2007 Kazıları ve Sonuçları <i>Excavation and Results of Central Bath Laodikeia 2003-2007</i>	
Mustafa Büyükkolancı	207

Korucuk Kurtarma Kazısında Açığa Çıkartılan Mezarlar <i>The Tombs Unearthed in Korucuk Rescue Excavation</i> Celal Şimşek – Hüseyin Baysal – Mehmet Okunak	229
Merkezî Kilise ve Çevresindeki Yapı Kalıntıları <i>Central Church and Its Surrounding Ruins</i> Celal Şimşek – Fahriye Bayram	283
Ancient mtDNAs of Laodikeia <i>Laodikeia'dan Antik Mitokondrial DNA</i> Aylin Köseleler – Mehmet Okunak	303
Denizli Eskihişar Köyü Mezarlığı <i>Eskihişar Village Cemetery</i> Kadir Pektaş	309
Laodikeia Arkeolojik Alanında Koruma Çalışmaları: Laodikeia Tapınak A Yapısı Tonozlu Mekânı'nda Yer Alan Graffitolu Duvar Sıvalarının Konservasyonu <i>Archaeological Conservation Works in Laodikeia: Conservation of the Laodikeia Temple A Vaulted Structure Wall Plasters</i> Çağrı Murat Tarhan – Erkan Baloğlu	321
Laodikeia (Hac) Kilisesi Koruma Yapısı Projesi <i>The Protection Structure of Laodikeia Church</i> Saadet Mutlu Kaytan	339
Laodikeia Antik Kenti Tapınak A Yapısında Kullanılan Mermerlerin Mineralojik ve Petrografik Özellikleri <i>Mineralogic and Petrographic Characterizations of the Marbles in the Temple A from the Laodikeia Ancient City</i> Sanem Kılınçarslan – Tamer Koralay	355
Laodikeia Antik Kenti'nin Floristik Yapısı <i>The Flora of the Laodikeia Ancient City</i> Olca Düşen – Uygur Sarpkaya – Betül Gürcan – Özgür Gül	369
Laodikeia Antik Kenti (Denizli) ve Çevresinin Faunası <i>Fauna of Laodikeia Ancient City (Denizli) and Its Vicinity</i> Raşit Urhan – Mehmet Karaca – Esat Kızılkaya	387
Laodikeia Antik Kenti - Kazı Evi Çevresi Peyzaj Tasarım Süreci <i>Landscape design process of the excavation house of the ancient city Laodikeia</i> Ayşe Özdemir	401

SUNUŞ

Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan yaşadığımız bu topraklar, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu yönüyle Anadolu bir köprü değil, uygarlıkların iç içe yoğrulduğu, dört mevsimin aynı anda yaşandığı, adeta cennet olan bir kültür, sanat ve tabiat coğrafyasıdır. Bu topraklar, Paleolitik Dönem (Taş Çağı)'den günümüze kadar yaklaşık 40.000 yıldır kesintisiz yerleşimlere, onların uygarlıklarına, inançlarına, sevinçlerine, hayallerine ve üzüntülerine sahne olmuştur. Bu kadar zengin ve çeşitli geçmişe sahip olduğumuz için ne kadar öğünsek azdır. Bu topraklarda ilk planlı kentler kurulmuş olup bunların alt ve üst yapıları ile mimari dizaynlarına binlerce yıl sonra bile hayran olmamak elde değildir.

Denizli (Lykos) Ovası bile birçok yerleşimlere sahne olmuştur. Bu küçük ve verimli ovada Hierapolis, Laodikeia, Kolossai, Karura, Tripolis, Attouda, Trapezopolis, Thiounta gibi zengin antik kentler yer alır. Sadece Lykos Vadisi bile eşsiz tarihi kalıntılarla dolu olan bir açık hava müzesi gibidir. Pamukkale Üniversitesi olarak İlimiz ve Bölgemizdeki arkeolojik zenginliklerin açığa çıkartılması, restore edilmesi, ulusal ve uluslararası alanda tanıtılmasına büyük önem veriyoruz. Üniversitemizde arkeoloji öne çıkan bölümler arasında yer almaktadır. Bu yönüyle Laodikeia kazı ve restorasyon çalışmaları yılın tamamına yayılmasıyla, Ülkemizde bir ilktir. Üniversitemize gelen öğrenciler teorik eğitimin yanında kazı alanlarında birebir uygulamalı eğitim de alarak, daha donanımlı ve uzmanlaşmış olarak mezun olmaktadır.

Laodikeia Antik Kenti kazılarının 10. Yılı için hazırlanan bu kitapta kendi alanlarında uzmanlaşmış farklı bilim insanları tarafından kentin arkeolojisinin yanında florası, faunası ve Türk Dönemi gibi farklı disiplinlerle birlikte ortaklaşa çalışmalara da yer verilmiştir. Bu bağlamda Arkeolojik çalışmalar geçmişte yaşayanların bıraktıkları her türlü somut verileri değerlendirdiğinden, bu bilim dalı farklı disiplinler arası çalışmalar için çok uygundur.

Laodikeia Antik Kenti kazı çalışmaları bölgemizin geçmişle günümüz arasındaki bağlantılarının kurulmasına da büyük katkılar sağlamış ve sağlamaktadır. Bunlar içinde tekstil geçmişine ait verilerin elde edilmesi, Denizli Horozu kabartmalarının bulunması, Denizli Ovası'nın ortasında Lykos (Çürüksu) Nehriyle beslenen gölün varlığı sayılabilir.

Üniversitemiz ismini, UNESCO Dünya Mirası listesinde yer alan beyaz Pamukkale travertenlerinden almaktadır. Pamukkale aynı zamanda bağrında Hierapolis Antik Kenti kalıntılarını da barındırmaktadır. Bu yönüyle Denizli bir sanayi şehrinin yanında aynı zamanda arkeolojik kentleri, doğal güzellikleri ve termal kaynaklarıyla bir turizm şehridir.

Üniversitemiz Arkeoloji Bölümü tarafından Prof. Dr. Celal Şimşek başkanlığında geniş bir ekiple yapılan Laodikeia kazı çalışmaları ile birçok eşsiz eser ortaya çıkartılarak ayağa kaldırılmıştır. Laodikeia, 10. Yılında UNESCO Dünya Geçici Miras Listesi'ne dahil edilmiştir. Bu, Üniversitemizin yaptığı kazı, restorasyonlar ve tanıtım sayesinde olmuştur. Özellikle 2008 yılında Denizli Belediyesi ve Kültür ve Turizm Bakanlığı arasında imzalanan protokol ile antik kentte sürdürülebilir bir kazı ve restorasyon çalışmaları sistemi kurulmuştur. Bu sayede bizler, Laodikeia'da insanların geçmişte mermeri dantele gibi işleyip ona hayat vererek muazzam sanat eserleri meydana getirmiş olduklarını görebiliyoruz. Üniversite olarak biz şimdiye kadar olduğu gibi, bundan sonra da başta Bölgemiz olmak üzere Ülkemizin kültür zenginliklerini ortaya çıkarma, yayınlama, tanıtma, bilimsel ve toplumsal katkı misyonumuza devam edeceğiz. Emeği geçen tüm ekibi kutluyorum.

Prof. Dr. Hüseyin BAĞCI
Pamukkale Üniversitesi Rektörü

ÖNSÖZ

Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan yaşadığımız topraklar, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu yönüyle Anadolu bir köprü değil, uygarlıkların iç içe yoğrulduğu, dört mevsimin aynı anda yaşandığı, bir kültür, sanat ve tabiat coğrafyasıdır. Bu topraklar Paleolitik Dönem (Taş Çağı)'den günümüze kadar yaklaşık 40.000 yıldır kesintisiz yerleşimlere, onların uygarlıklarına, inançlarına, sevinçlerine, hayallerine ve üzüntülerine sahne olmuştur. İlk planlı kentler bu topraklarda kurulmuş olup bunların alt ve üst yapıları ile mimari dizaynlarına binlerce yıl sonra bile hayran olmamak elde değildir.

Frigya'nın batı sınırında Laodikeia Antik Kenti'nin de bulunduğu Lykos (Çürüksu) Ovası insanlığın en eski kalıntılarını bağrında yaşatmıştır. Ovanın kuzeydoğu yanında Çökelez Dağı eteklerinde traverten içinde kalarak günümüze kadar ulaşmış olan Homo Erectus (Kocabaş Adamı) kafatası, yapılan çalışmalar sonunda 500.000 yıl öncesine tarihlendirilmiştir.

Lykos Vadisi, binlerce yıldır Anadolu'nun iç kesimlerini batıya ve güneye ulaştıran önemli yolların kavşak noktasında yer alır. Bu özelliğinden dolayı küçük ve verimli ovada Hierapolis, Laodikeia, Kolossai, Karura, Tripolis, Attouda, Trapezopolis, Thiounta gibi zengin antik kentler kurulmuştur. Lykos Vadisi'nin tamamı eşsiz arkeolojik kalıntılarla dolu olan bir açık hava müzesi gibidir ve dört mevsim yeşildir. Binlerce yıl öncesinde Vadi insanı anıtsal yapılar yapmış, mermeri nakış nakış bir dantela gibi işleyerek eşsiz sanat eserleri meydana getirmiştir.

2003 yılından itibaren Laodikeia Antik Kenti'nde Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Pamukkale Üniversitesi adına sürdürdüğümüz kazı ve restorasyon çalışmaları sonunda, Bölge ve Anadolu arkeolojisi için bir çok bilinmeyenin aydınlatılması sağlanmış ve sağlanmaktadır. Her şeyden önce Laodikeia'nın tipik bir Anadolu yerleşmesi olduğu ortaya çıkartılmıştır. Kentin bir Hellenistik Dönem kuruluşu olmadığı tespit edilerek, arkeolojik verilere göre yerleşim tarihi M.Ö. 5500 yılına kadar geriye götürülmüştür. Bu sayede antik kaynakların sözünü ettiği Rhoas ve Diospolis yerleşimleri Asopos Tepesi ve Prehistorik Batı Nekropolü'nde somut olarak ortaya konmuştur.

Kazı ve restorasyon çalışmalarının 10. yılında kentin planlaması, depremlerle yıkılıp tekrar ayağa kaldırılması, dini inançları, yapıları, lokal seramik ve heykeltıraşlık üretimleri, artık daha iyi anlaşılmaya başlamıştır. Ortaya çıkartılan yazıtlar; inançlar, kent sakinleri, dışardan gelenler, ticaret, yasalar, spor, sanat ve kültürel yaşamın daha iyi anlaşılmasına ışık tutmuştur. Özellikle nekropol alanlarında yapılan çalışmalar sonunda ölü gömme gelenekleri, mezar tipleri, sosyal yaşam ve statü gibi birçok verinin ortaya çıkartılması ve yorumlanması sağlanmıştır. Kazı çalışmaları aynı zamanda binlerce yıllık geçmiş ile günümüz arasındaki bağlantıların kurulması, flora ve faunanın da daha iyi algılanmasını kolaylaştırmıştır. Bloklar üzerinde tespit edilen Denizli Horozu, nar, haşhaş, patlıcan kabartmaları bunlara örnek olup sazan balıkları ise Lykos Ovası ortasında yer alan gölün varlığını açıklamaktadır. Bu göl Hierapolis'te ortaya çıkartılan ve iki kentin balık tutma yüzünden aralarında çıkan tartışmaları açıklamasının yanı sıra, su kaynakları bakımından Türkleşmeyle birlikte Denizli adının doğmasına da ilham kaynağı olmuştur. Kazı çalışmalarıyla aynı zamanda tekstil ve dokuma verileri de somut olarak ortaya konmuştur.

Kazı çalışmalarının 10. yılında Geç Antik Dönem'de kentin Hıristiyanlaşması ve buna Yahudi Cemaati'nin zemin hazırlaması, pagan mahallelerinin azalması ve M.S. 7. yy.da kentin nasıl taşındığının da arkeolojik verilerle

ortaya konmasını sağlamıştır. Özellikle Hıristiyanlaşma ve buna bağlı dinsel mimari, kabartmalar, mozaikler, seramikler ve yazıtlarla ortaya konmuştur.

Lykos Vadisi'nde tarih boyunca meydana gelen depremlerin bir kısmının kazı çalışmaları sonunda verilerle tarihlerinin tespit edilmesi sağlanmıştır. Lykos Vadisi içinde Laodikeia, Hierapolis ve Tripolis'te devam eden kazı çalışmaları benzerliklerin ve ayrılan yönlerin tespitini de kolaylaştırmıştır.

Laodikeia'da yapılan kazı ve restorasyonların 10. yılında, özellikle 2008 yılından itibaren Denizli Belediyesi ile Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın protokolü sayesinde, 12 ay üzerinden çalışmalar devam ettirilmektedir. Bu çalışmalarla; Doğu Bizans Kapısı, Doğu Bizans Çeşmesi, Suriye Caddesi, Tapınak A, A Evi Kompleksi, İmparator S. Severus Nymphaeumu, Kuzey Tiyatrosu Sokağı, Merkezi Agora, B Nymphaeumu, Latrina (tuvalet), su deposu, Stadyum Caddesi, Efes Portikosu, Asopos Tepesi, nekropol alanları, Laodikeia Kilisesi ve Kuzey (Kutsal) Agora, propylonlar ve portiklerinde kazı, restorasyon ve konservasyon çalışmaları yapılmakta olup bunların çoğunluğu ayağa kaldırılmıştır.

Laodikeia Antik Kenti kazı çalışmalarının 10. yılı için hazırlanan ve Laodikeia Çalışmaları'nın üçüncü bandını oluşturan bu kitapta, farklı araştırmalara yer verilmiştir. Bu seride kazı verileri ışığında Erken Kalkolitik Dönem'den, kentin terk edilişi olan M.S. 7. yy.a kadar olan süreci içine alan farklı çalışmalar aktarılmıştır. Bunun yanında 19. yy. başından itibaren Stadyum'un doğu yanında kullanılan Türk mezarlığı, kentin flora ve fauna çeşitliliği, laboratuvar ve restorasyon çalışmaları, Laodikeia Kilisesi üst örtü projesi ve kent girişinde yer alan kazı evi düzenlemesi gibi konuları kapsayan farklı meslek gruplarının çalışmaları disiplinler arası çerçevede ele alınmıştır.

10. yılında Laodikeia'da yapılan kazı ve restorasyon çalışmalarıyla birlikte kent binlerce yıl sonra tekrar canlanmış ve Lykos'un uygarlık ışığını yaymaya başlamıştır. Artık Laodikeia Türk ve Dünya arkeolojisindeki yerini almış ve yaşayan bir arkeoloji parkı haline gelmiştir.

10. yılında Laodikeia Antik Kenti UNESCO'ya yapılan başvuru sonunda 15.04.2013 tarihinde 5823 Referans No ile Geçici Miras Listesi'ne dahil edilmiştir.

10. yılında Laodikeia (2003-2013 Yılları) Çalışmaları 3 bandının baskı maliyetinin bir kısmı; Pamukkale Üniversitesi, BAP 2012KRM013 no.lu projeden karşılanmıştır.

Laodikeia'yı yaşamak ve yaşatmak adına katkıda bulunan kurum ve kuruluşlar ile emeği geçen tüm çalışanlarımıza teşekkür ederim...

Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK

24 Kasım 2013-Denizli

ANCIENT mtDNAs OF LAODIKEIA

Laodikeia'dan Antik Mitokondrial DNA

AYLİN KÖSELER* – MEHMET OKUNAK**

Özet

Laodikeia, Denizli İli'nin 6 km. doğusunda, Eskihisar, Goncalı, Bozburun köyleri sınırları içinde kalan, M.Ö. 3. yy.ın ortalarında kurulmuş antik kenttir. Kazı ekibince, Antik Kent'in batısında yapılan yüzey araştırmalarında Kalkolitik Dönem'e kadar inen seramiklerin bulunması kuruluşun daha da eskiye gittiğini göstermektedir. İnsan mitokondri DNA'sı 16569 baz çifti (bc) büyüklüğünde, kapalı dairesel çift zincirli bir moleküldür. Mitokondri DNA'sı hücre DNA'sından bağımsız olarak kendini eşler ve proteinlerin sentezi için kendi ribozomları vardır. Yapılan çalışmalar insan mtDNA'sının maternal kalıtımla geçtiğini göstermiştir. Mitokondriyal DNA polimorfizmleri tarihi göç yollarının aydınlatılmasında önemli yarar sağlamaktadır. Çalışmamızda Laodikeia Antik Kenti'nde elde edilen materyallerden faydalanılarak mitokondriyal varyasyonların araştırılması, polimorfizmlerin yapısal özelliklerinin tanımlanmasına çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mitokondriyal DNA, Polimorfizm, Frigya, Lykos, Laodikeia

Keywords: Ancient DNA, mitochondrial DNA, Phrygia, Lycos, Laodikeia

Introduction

Laodikeia is located on the western point of the region of Phrygia, 6 kilometers north-east of the modern city of Denizli. The province of Denizli is located in western Anatolia. Laodikeia was founded by the Seleucid King Antiochos II in the middle of the 3rd century (261-253) B.C.E., and named after his wife Laodike. According to ancient sources (Pliny, *N.H.V.* 105; Strabon, XII. 8.16), the Hellenistic city was situated upon the old sacred place named Diospolis and Rhoas. Excavations at Laodikeia show that the city was settled continuously from the Chalcolitic period (5500 B.C.E.) to the 7th century C.E. Emperor Phocas (602-610) time¹.

Laodikeia's four sides were surrounded by wide necropolis areas. The burial places of rich citizens were located at the main city gates such as the Hierapolis Gate and Street in the northwest, the Ephesus Gate and Street in the west, the Aphrodisias Gate and Street in the south, and the Syria Gate and Street in the east. Graves of middle and lower class dwellers were located outside the main streets and in unimportant places. The most important and preferred necropolis by richer citizens was the western one located on the Ephesos Street. There were two main reasons for this: 1) the West Street was very active and graves were aesthetically visible, and 2) the existence of a bridge on the Asopos (Gümüştay) River. According to Eastern tradition, the dead pass to the underworld via the River. The Asopos and its bridge thus played into this religious belief. Tumuli were found at this location and at the Hierapolis Street toward the north. The graves were placed both above ground

* Öğr. Gör. Dr., Pamukkale University Medical Faculty, Department of Biophysics, Kınıklı / Denizli - Türkiye.
E-mail: akoseler@pau.edu.tr

** Öğr. Gör., Pamukkale University Sciences & Art Faculty, Department of Archaeology, Kınıklı / Denizli - Türkiye.
E-mail: mokunak@pau.edu.tr

¹ Şimşek et al. 2011, 4-5; Şimşek 2013, 27, 47-58.